

ime slovensko, dasiravno mu je sloga milija od imena. (Ta pesem posebno vabi naše izurjence v skladanju naprevov, da se vsemu narodu globoko vsadi v srca.)

Ne čakajmo od drugih pomoči; mislimo sami na dobro, na srečo narodno; še celó pri veselica naj se misli na rane narodove; kar bi preveč vžitka bilo, naj se gost sme odkupiti na korist akademije ali vseučilišča (p. 44).

V jugoslavenskem narodu veliko veljavo ima dan sv. Jurja; od tega dne slovenski kmet računa začetek vigredi ali pomladi; to je dan odrešni za govejo živino, ker se prvokrat za stalno odžene na pašo; če pred tem časom kukavico slišiš, sreča po tebi; v starejih časih in sèm ter tjà še do današnjega dneva slovenski kmetje pogoje svoje sklepajo do Jurjevega. To je tedaj Slovincu odločen dan. Morebiti še večo veljavo ta dan ima pri našem narodu od doljne Save do morja; Kačić o tem poje:

Eto tebi liepo pramalietje (pomlad),
S pramalietjem Jurjev danak ide.

To je čas cvetja, čas, ko se ljudje imajo marljivo poprijeti dela. O naj tudi za naš narod pride Jurjev dan (p. 47.)!

Oj svanno Gjurgjev danak:
Što imamo prvih glavah,
Da nam dadju na sastanak,
Da gjurgjevska bude slava. *)

To so pesnikove tuge, pesnikove želje, ter h koncu le še želi, da bi ta knjižica omilila vsem sestricam, katerim jih je posvetil.

Gledaj biti u voljici
Slovenskomu liepu čedu,
I Šrbkinji, Hrvatici,
Što te sve tri razumiedu.

Puti knjigo! sestre troje,
Puti dika sve vesele:
De je milo svakom svoje;
Nebi l' tebi prevoljele. **)

To je obsežek „Kriesnic“ — prelepega dela, o katerem sem ravnokar pisal. Po visokih idejah, po globokih čutiljih, po vroči in trezni ljubezni do našega naroda priporoča se nam knjižica, kakor maloktera v jugoslavenski literaturi. — Toda dvojje bi še rad omenil: prvo je to, da je cena (v Karlovcu 1 fl. za 116 malih strani) za mnoge previsoka, ako se oziramo na okolnosti našega naroda; drugo pa to, naj bi g. A. Lukšić, ki je na hrvaško izdanje trosil toliko, imel to pripravnost, da prekrasno to delce z obširnejimi opazkami, namenjenimi slovenskim bravcem, ali pa samo s takimi opombami dal na svetlo. Za tako genijalno liričko delo, zdi se mi, da bi se, ako cena ne bi bila previsoka, po Slovenii našlo dovelj prijatlov. J. M. c. n.

Zgodovinske črtice o znanstvu in umetnostih.

Poslednji govor gosp. dr. Lavriča v čitavnici tominski.

Gospôda! Znanstva in umetnosti so krasne sestrice, ki človeka kot brata svojega ljubijo in podučevaje ga osrečujejo.

Prvo in najimenoitnejše, sicer še pagansko ljudstvo stare dôbe, Grki, postavili so jima za prednice prijazne boginje muze, ki so z bogom Apolonom skrbele, da so se razvile in razširjale po svetu. In tako hvaležne in blagodarne bile so ljudstvom, ki so se jim posvetile, da so jih razsvetile in obogatile, požlahnile in na večno oslavile. Zgodovina nam to na vsaki strani kaže, in tako dokazuje važnost predmeta.

*) Svanuti = daniti se; sastanak = snid; slava = svečanost.

**) Putiti koga = pot kazati, učiti; dika = draga; prevoljeti = raji imeti.

Gospôda! Večidel sile, potrebe in druge zunanje okolnosti so vzrok, da človek pregleduje svet, da pre-mišlja in si pomaga. Tako veliko zvé in skuša, in od roda do roda napreduje. Vsemu temu, kar človeštvo zná in vé, pravimo znanje, veda, znanstvo v širokejšem pomenu, to je pa obširno in raznovrstno. Kar je pa človeštvo raznega in visokega po skušnjah izvedilo in iznajdlo, to so zbirale in zlagale bistre glave, potem so po logičnih vodilih ločile in v red devale posebne vrste tega znanja, in so sklepale od znanega na neznan. Tako sistematično zloženemu in pretresanemu posebnemu vedenju pravi se znanstvo v ožjem pomenu, in gotovo razne morajo biti te znanstva.

Najlepši in najbolj razumljivi izgled nam je zgodovina. Vse važne dogodbe na svetu, to je tiste, ki so delale na narode in države, v redu popisane s svojimi vzroki in nasledki, so znanstvo zgodovinsko.

V red zloženo in logično razlagano znanje prava in postav imenuje se pravoslovje, — znanje narave (natore) naravoslovje ali natoroznanstvo itd.

Znanstvo vseh znanstev je modroslovje, ki uči prav misliti in vse zemeljske in nadzemeljske reči priznavati in pretresovati.

Polje človeškega vedenja je tedaj neizmerno, in človeški duh je izvirek nenehlijvega preiskovanja in napredovanja; zato se znanstva od stoletja do stoletja množijo. Njih moč na človeka je pa, da mu bistrijo um, krepčajo vse duševne moči, da mu zmiraj bolj razodevajo skrivnosti narave, in ga peljajo v neskončne daljave neba, da ga razsvetlujejo in povzdigujejo. Zatoraj veljá v vseh časih in po vseh krajih človek obširnega vedenja več od drugega, nič ali malo učenega; vidimo tudi, da obdaja nenehlijiva slava možé izvrstne učenosti, ter jih štejejo med največe dobrotnike človeštva. Kdo pa našteje vse take može od Mojzesa do Humbolta, ki so se odlikovali v raznih znanstvih, in kateri zaslužili so si neumrlo slavo. Trikrat srečne tiste ljudstva, ktere morejo ponašati se s takimi talenti! Ti razširjajo znanstva med rojake, rod za rod razsvetlujejo in prenejajo in vès narod od stopnje do stopnje povzdiguje oslavlja na veke. Židi, Grki, Rimljani, zdaj Italijani, Francozi, Angleži in Nemci, bili so in so še nosivci omike, s pomočjo svojih učenih mož, ki delajo, da ti narodi vsemu svetu neprestano svetlijo in človeštvo žlahnijo.

Znanstva, posebno praktične znanstva, tudi bogatijo narod. Matematika, mehanika, fizika, kemija itd., znanstva sploh, nam kažejo tisoč potov, po katerih nahajamo nove izvirke blagostanja, po katerih prihajamo do tisoč novih znajdeb, ki nas bogatijo. Angležija nam je očividni dokaz.

Znanstva vekšajo narodu tudi vojaško moč, ker podpirajo pogum in hrabrost z novimi znajdbami in učijo toliko znanost v boji potrebnih. Zato zmogel je Pirh, kralj grško-omikanih Macedonov, še sirove Rimljane, zato so nadvladali Evropejci nevedne in revne Indijane in Azijate, in zato zmagujejo dandanašnji Francozi in Angleži vse sovražnike svoje. Znanstva so toraj velika moč.

Da pa še bolj vidljivo dokažem moč in upljiv znanstev na narode, razgrniti vam hočem okolnosti in razmere dveh dôb.

Zgodovinarji nam pripovedujejo, da je občno preseljevanje surovih narodov iz severnih krajev na južne, leta 400 po Kristusu, največ krivo bilo, da je razpadlo in se pogubilo evropejsko staro slovstvo. Barbarske trume Gotov, Vandalov, Longobardov, Frankov, Hunov in drugih ljudstev pridivjajo od daleč v rimsko grško carstvo, posipajo mesta, podirajo najlepše poslopja in svetišča božje, požigajo in razbijajo necenljive dela umet-

nost in znanstev. Strah in groza presune Grke in Rimljane, in povsod so le razvaline in podrtije, povsod le uboštvo, sila. Gosta tmina pokriva zdaj Evropo stotero let. Le malo po malo mehča kristjanstvo te surove in silovite ljudstva.

Karol véliki začenja v 9. stoletji učilnice sèm ter tjè napravljati, in po samostanih zbirajo ostanke starih klasikov, marljivo jih prepisujejo in se učijo. Tistim šolam, ki se skazujejo, pravijo „visoke šole“, po katerih pa se le posamne znanstva učijo, na pr.: bogoslovje, pravoslovje, zdravilstvo. Takošnih je bilo v 11. in 12. stoletji že v Bolonji, Parizu, Salamanki, Oksfortu in drugih mestih na Francozkem in Talijanskem. Vse znanstva učiti so začeli najprvo l. 1222 v Padovi, — to je bilo prvo pravo vseučilišče. Takošno so osnovali l. 1338 v Pragi, 1365 v Beču, in potem več takošnih na Nemškem. Leta 1400 v Varšavi in 1632 v Dorpatu na Rusovskem. Nova pa vse drugača pot se zdaj odpira omiki. V Carigradu pa veni grščina, in v Aleksandriji je v bukvarnici (biblioteki) naložena stara učenost.

Pa čudopolna premenljiva osoda tudi tega ni trpela. Drugi barbari, ljuti Turki, bližajo se Evropi, in križarske vojske začenjajo se zavoljo njih konec 11. stoletja. Čeravno niso dosegli svojega namena, vendar so bile koristne tudi v tem, ker so se tako Evropejci bolj seznanili z Grki in njihovim slovstvom. Naposled pa vzamejo Turki Aleksandrijo, požgejo biblioteko, vzamejo leta 1453 Carigrad, požgejo in porušijo vse po grškem carstvu. Stara omika pogine. Pa pogin stare močno pospešuje novo. Iz Carigrada in grškega carstva sploh pobegne dosti učenih mož, ki nahajajo večidel v Italii novo domovino. Ti učijo in razlagajo grške znanstva učencem, ki prihajajo iz vseh dežel, duhove budijo, grške in latinske bukve se predstavljajo, in zopet so Grki učitelji ljudstev.

Malo po malo razcvetuje se od veka do veka zmirom bolj nova, kristjanska izobraženost. Popolnoma svobodno osnovane učilišča bile so središče novemu življenju, kar so bili nekdanj cveteči gaji na klasičnih bregovih Cefisa in Ilisa pri Atenah, in danes dosegle so znanstva, posebno nove znanstva, takošno visokost, kakoršne poprej nikdar in nikjer ne.

Premirjaje ti dve dôbi, kaže se nam neizmeren razloček. V začetku srednje dôbe po Evropi povsod razvaline in surovstvo, povsod boštvo in sila; — zdaj pa je svet vès nov, kake znajdbe! kako bogastvo! kaka moč, kaka svitloba!

Res je toraj, da znanstva krepčajo in bogatijo, da žlahnijo in slavijo narode.

Skoraj ravno tako delajo tiste umetnosti, ki jih navadno imenujemo „lepe, svobodne umetnosti“. One so človeku prijazne tovaršice in njega in cele narode žlahnijo in slavijo.

Gospôda! Prvi in najvisokejši umetnik je neskončni Stvarnik sam, ki je našo zemljo in vès svet veličansko in krasno vstvaril. Zato imenovali so Grki svet „kosmos“ — to je: lepota.

Tudi človeka je Stvarnik lepega stvaril, in dal mu je lastnost, da zná ne samo spoznavati in vživati lepoto narave; temuč da zná tudi sam napravljati lepe in krasne dela, katerim pravimo „umetne“ dela.

Umetnikov naloga je toraj, človeku prirojeni čut, prirojeni zapopadek lepote upodabljati s pomočjo kake tvarine, kakega materijala, na pr. lesa, kamenja, kovin, barv, glasov ali besed; in zatoraj razločujemo mnogotere umetnosti: zidavno umetnost, kiparstvo, malarijo, pesništvo, glasbo, umetnost, zgovornost itd.

Izvirek umetnost je človeška umišljivna moč (fantazija) in pa žlahtno srce; izvirek znanstev pa mišljivna moč: um. Ker je umišljivnost občna lastnost člove-

škega duha, nahajamo saj začetke teh umetnost pri vseh narodih. In zares, zgodovina nam pravi, da so ljudstva vseh časov bogovom napravljale svetišča, kipe, podobe; svojim junakom spominke, da so jih tudi opevali in s pesmami oslavljali.

Pa le malo narodov je doseglo visoko stopnjo, kar umetnosti zvunej pesništva zadeva. V stari dôbi so slavni Grki v umetnostih vseh prekosili vse druge narode, in še zdaj jih nismo dosegli. Rimljani so bili le učenci in posnemavci Grkov. V srednji dôbi so se skazali izmed vseh ljudstev Italijani prvaki v vseh umetnostih; osnovali so primerne učilnice, akademije v Benetkah, Florenci, Milanu, Rimu itd. Pesnike izvrstne so imeli in že samo po sebi lepo Italijo so muze še bolj okinčale. Tudi Nemci, Francozi in Nizkozemljani so že takrat sloveli. Dandanašnji pa slovijo vse omikane evropejske ljudstva v tem oziru, posebno v pesništvu, in glasba je na tako visoki stopnji, kakor ni bila poprej nikdar ne.

Ker pa izvirajo umetnosti iz srca in umišljivne moči, gotovo je, da mora njihov upljiv najmočnejši zopet na fantazijo in srce biti. Da je to tako, prepričujemo se občudovaje umetne dela.

Če stopimo v kako veličansko cerkev v Benetkah, v Beču, Milanu, Rimu itd., vsi osupnjeni občudujemo moč človeškega duha, ki zná kaj tacega izmisliti; širi se nam srce in duh naš se povzdiga. Če stopimo v kako palačo, v muzej ali razstave umetnih del; če slišimo ginljivo glasbo, ali če beremo krasne pesmi, srca nam se mečijo, vsi nježni, žlahni čuti se budijo in milina, podobam in kipam vtisnjena, napravlja človeka še bolj občutljivega za lepoto, in unéma umišljivno moč. Žlahno srce umetnikov žlahni toraj rojake. Vredno, da ga zavidamo, je ljudstvo, ki ima dosti umetnikov, ker ti žlahnijo vès narod rod za rod. Pa tudi ptujci, ki prihajajo gledat in poslušat, ali ki berejo izvrstne pesniške dela, podučujejo in žlahnijo se, in razširjajo slavo tega naroda po vsem svetu. Potem takem je razvidno, da je upljiv tudi umetnost narodom blagodaren in slaven.

Gospôda! Če oziramo se na Slovane, zapazimo, da pri njih, posebno pri nas Jugoslovanih, lepe umetnosti — zvun poezije — niso še domá. *) Severni Slovani kupujejo sicer po drugih deželah umetne dela, imajo tudi lepe poslopja, cerkve v Pragi, v Petrogradu itd. domačih imenitnih umetnikov pa žalibog nimajo. Prevdarjaje pa, da cvetijo lepe umetnosti le pri nekterih ljudstvih, in le v poznih časih, kadar je narod že omikan, ne dé toliko, če Slovani v tem ne slovijo. Žalostno, prežalostno pa je, da niso znanstva pri nas na stopnji, na kateri so pri drugih ljudstvih. Ne smemo sicer reči, da med severnimi Slovani znanstev ni. Rusi, Poljci in Čehi imajo stare in novejšje vseučilišča, in prvo severno bilo je osnovano v Pragi že leta 1348.

Kjer so visoke šole zlasti svobodno osnovane vseučilišča, znanstva morajo napredovati. Jugoslovani pa vseučilišč in mi Slovenci še narodnih gimnazij nimamo; razvidno je toraj, da so ti narodi zaostati morali, ali ne po krivici svoji.

Jugoslovani priznavajo grenko to resnico, in prizadevajo si, napraviti akademijo in narodno vseučilišče v Zagrebu. Ali le počasi bližamo se temu svetišču znanstev, posebno zato, ker imamo premalo mecenatov, premalo preslavnih Strossmajerjev. Vendar pa ni dvomiti, da dosežemo svoj namen, če le prav marljivo skrbimo, da prešine slovanski duh naše nižje in srednje učilnice, in da oživi v ljudstvu národna zavest.

*) Rekli bi raji, da jih svet pod slovanskimi imeni ne pozná, namesti da jih nismo imeli ali da jih nimamo. „Slovník umetnikah jugoslavenskih“ Iv. Kukuljevića nam po imenih in delih kaže, da „pokrajine jugoslavenske niso sasvim siromašne umjetnicah prošastoga i sadašnjega veka“. Vred.

Národno zavest buditi in krepčati je toraj vsakega Slovenca dolžnost, in posebno národnih čitavnic visoka naloga. One so središča, v kterih se imajo duševne domoljubne moči navduševati in uriti. One so, rekel bi, národne straže, in glasniki matere Slave, ki imajo neprenehoma narod dramiti, in pa skrbno paziti, da več ne zaspí.

Dopisi.

Iz Varaždina 2. nov. = Kamor koli se ozreš, vidiš čvrsto, narodno gibanje; tū se utemeljujejo čitavnice, tam slavé národne svečanosti in obhajajo veselice. Povsod ustanovljujejo se društva domoljubov, kterih skrb je: nabirati potrebnih véd in znanosti na korist in srečo narodu. Vsak hrepení po napredku, po omiki; vsakega poštenega domoljuba navdaja ljubezen do domovine, do naroda svojega. Posebno pa goré srca navdušene mladeži naše za blagor domovine, ki bode nekđaj zastopala slavne možé, stopivša na polje javnosti. Utemeljuje si društva, izdava zanimive in podučne listove, podpira književnost, zbira si in piše razne sestavke in pesmice njezne in mlade dôbe, ter jih posvečuje mili majki Slavi. Blaga prihodnost nas čaka! Tudi naša gimnazijska mladež ni zaspana. Že minulo leto sprožilo je nekoliko rodoljubov misel, da si napravi čitavnico. Česar smo želeli, se je vresničilo ravno sedaj, ko nam je dovoljena čitavnica. Kako nas je ta novica razveselila, priča število udov. Čeravno nas je tū v gornji gimnazii malo, vendar že štejemo 80 udov. Odprla se bode 11. t. m. s petjem, z deklamovanjem in govori. Razun obilno mnogovrstnih knjig imeli bodemo 10 časnikov, izmed kterih bodeta 2 slovenska, „Novice“ in „Slov. Glasnik“; en česk, drugi pa hrvaški in srbski. Hvale vredno je tako početje; pa zato želi vsak, da nam čitavnica vrlo napreduje v vsakem obziru, ter nam obrodí obilo dobrega sadú.

Iz Tomina. (Odhod gosp. dr. Lavriča.) Za 5 dni potem, ko se je predragi naš ljubljenec pri „besedi“ javno poslovil od prijatelov svojih, obhajali smo (26. oktobra) njegov odhod iz Tomina. 36 oseb, med kterimi je bil tudi g. c. k. okrajni načelnik z več družimi gosp. uradniki, čitavnični predsednik z lepim številom družtenih članov, potem tudi drugi prijatli in spoštovavci gosp. doktorja in vsi tominski pevci so se zbrali omenjeni dan okoli 2. ure popoldne pred njegovim stanoviščem in ga spremili peljaje se na 9 vozovih 3 ure daleč. Neštevilna množica ljudi je bila prišla gledat tega slovesnega in ginljivega odhoda. Veliko izmed njih smo vidili, da so s solznimi očmi od njega slovó jemali. Pridši do Ročinja se ustavimo v neki gostivnici in ostali smo tukaj 2 uri skupaj. V poslušanji veselih in ginljivih pesem, v prijateljskih razgovorih in napitnicah je nam čas le prehitro potekel. Gospod doktor sam napije najprvi svoji ljubljenci materi Slavi, naj živi! Za tem napivajo drugi pa njemu na slavo in srečen odhod. Gospod čitavnični prvosednik se mu srčno zahvali za neštevilne zasluge njegove in prizadeve za čitavnico. On pa odgovorí na to, da zavolj tega mu ne gré nikaka zahvala, kajti vse, kar je storil, je bil kot Slovan storiti dolžan, in da le njegova dolžnost je, zahvaliti se za skazano mu prijaznost in ljubezen. Dalje je napil vsem zbranim prijatlom skupaj in gosp. okrajnemu načelniku še posebej, pa tudi vrlih naših Slovenk domá ni pozabil. Srce mu je bilo močno ginjeno. Prosil je pevce, naj ne pojejo tužnih in žalostnih pesem, ampak le kaj veselega in navdušljivega. Najbolj mu je dopadla Vilharjeva „Na goro“ in Razlagova „Domovina“. Obljubil nam je, da nas pride obiskat pri prvi veliki besedi, in rekel, da prijateljska ta zveza med nami in njim ima ostati za zmirom. — Na to spregovorí čitavnični

tajnik tako-le: „Gospodje! naše srca so zdaj tako živo ginjene, da ne veselih pesem glas, ne dobrega vinca moč jih nam ne more razveseliti. Vzrok te srčne tuge je vsacemu izmed nas predobro znan, zato ni treba, da ga imenujem. Al ravno ta bridkost budi v meni nov sladek spomin — spomin namreč, da mati Slovenija ima mnogo sinov, ki se med sabo presrečno ljubijo. Napimo toraj na večno bratovsko slogo vseh Slovencev.“ — „Živila sloga!“ odmeva na to. Brž za tem vstane blagi gospod doktor in reče z omiljenim glasom: „Gospôda! Ura ločitve se je približala. Zahvalujem se vam iz srca za vse. Ostanite z Bogom!“ Podá roko vsacemu posebej in gré spremljan od vseh do ceste, kjer ga čaka voz, ki ga nam odpelje. Tū na razhodišči še pevci zapojejo: „Bodi zdrava domovina!“ — in v tem se odpelje spred naših oči. V blagi spomin naše odkritosrčne ljubezni mu poklanjamo sledeči dve pesmici, kteri saj to ceno imate, da so besede hvaležnih src.

Gosp. dr. Lavriču za slovó.

Sonet.

Letijo tičice v spomladne kraje,
Adijo ljubice! jim deček viče:
Vrnite kmalo se na naše griče,
Radostni Vesni sladko prepevaje.

In ko prirode kinč v jeseni zgine,
Čutljiva deva srčnomilo vzdihá,
U tugi umrlim cvetkam glavce vihá,
Za njo prehude to so bolečine.

Al bolj še nam, ko Ti nas češ pustiti,
Srce v prsih tugepolno bije,
Ločitve sile ga grozé razbiti,

Ostani še, ostani! žalo vpije.
Vesela pomlad s Tabo če prekliti,
Odití s Tabo sladke harmonije.

Eden goriških gimnazijalcev.

Govor pri besedi 21. oktobra.

Častita gospôda, prijateljski zbor!
Nocoj besediti preteško m' je skor.
Podoba plašljiva mi igra pred očmi,
Ki srce čutljivo v žalost topí.
Preteška ločitev se bere naz njo,
Najljubše podaje k slovesu roko.
On je bil duša vseh veselic,
In živo je čutil Slovencev poklic;
Z lučjo omike je svetil vselej,
Z naukom in zgledom je kazal naprej.
Njegove zasluge in djanja med nam',
Tako se svetlijo kot iskre in plam.
Čitavnici grenjka dogodba je to,
Od tacega člana jemati slovó.
V imenu vseh udov mu kličem s srcá:
Naj sprime ga sreča ko proč se podá!
Slovesno obljubo mu dela zdaj Tmin,
Da večno ohranit' če njega spomin.

V. L.

Iz Tomina. (Naznanilo.) 18. dan t. m. bomo imeli v naši čitavnici „malo besedo“; deklamovale bodo naše mlade deklamatorce, en gospod bo pa govoril o dolžnosti domoljuba. 2. decembra je občni letni zbor. K temu vabimo prijazno vse ude čitavnice naše.

Iz Tržiča 1. listop. — 1. vinotoka se je tudi v naši glavni šoli podučevanje pričelo. Vpisalo se je v štiri razrede 253 otrok (med njimi tri iz Koroške zaradi slovenščine); ako pri tem broji ostane, bo število učencev konec šolskega leta za 15 više od lani. — Z letošnjo letino nimajo naši bližnji kmetovavci nikakošne pritožbe. Posebno ste se zelje in repa kaj dobro obnesle; vidil sem nedavno v neki hiši repo, ki je 7 funtov tehtala. Koruna je pa malo zdravega; nekako črn je in še to, kar ga je, je večidel drobiž. Žita so sploh rodovite bile. Tudi reja murbinih dreves se pri nas od leta do leta zeló povzdiguje. Zdravi!

Ivan T.